

Korostenski, Jiří; Mìžin, Kostjantyn Ìvanovyč

Markery srovnávací frazeologie : kognitivnost (na materiálu české, německé, anglické, ukrajinské a ruské srovnávací frazeologie)

Opera Slavica. 2011, vol. 21, iss. 4, pp. 11-21

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117456>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARKERY SROVNÁVACÍ FRAZEOLOGIE: KOGNITIVNOST (na materiálu české, německé, anglické, ukrajinské a ruské srovnávací frazeologie)

Jiří Korostenski – Konstantin Mizin (České Budějovice, Kyjev)

Abstrakt:

Článek se zabývá komparativní studií jednoho ze systémových ukazatelů komparativní frazeologie – kognitivitou na materiálu blízkce příbuzných a vzdáleně příbuzných jazyků. Taková studie ústí do určitého způsobu dekódování, koncentrovaného v jednotkách komparativní frazeologie a kulturního vědomí.

Klíčová slova: komparativní frazeologie, blízkce příbuzný, vzdáleně příbuzný, komparativní frazeologie, kulturní vědomí

Abstract:

Markers of Comparative Phraseology: Cognitionity (on Material of the Czech, German, English, Ukrainian and Russian Comparative Phraseology)

The paper deals with the comparative study of one of the system markers of comparative phraseology – cognitionity – on the material of close-kindred and distant-kindred languages. Such a study has resulted in certain decoding ways accumulated in comparative phraseology units of linguistic and cultural knowledge.

Key words: comparative phraseology – cognitionity, close-kindred, distant-kindred, comparative phraseology, cultural knowledge

Základní pojmy

I když nelze na tomto místě detailně analyzovat celou problematiku *kognitivní lingvistiky* a *srovnávací frazeologie*, přesto bychom alespoň ve zkratce zmínili stěžejní pojmy, jejichž vzájemné vztahy a funkce jsou předmětem naší statě.

Vycházíme z předpokladu, že frazeologický systém jakéhokoli jazyka se jako dílčí jazykový podsystém opírá především o *univerzálie* v kulturním vývoji blízkce i vzdáleně příbuzných národů a jazyků.

Za základní pojem srovnávací frazeologie považujeme **komparativní frazeologické jednotky** (KFJ). Jejich obsahová stránka je transformována z **konceptů**, které prezentují podobu kolektivních obsahů paměti. Jejich koncentrovaným výrazem se stávají **obrazové etalony** nejen jako bezprostřední zdroj poznání, ale také významů a smyslů jazyka. Vzájemným vztahům, funkcím **KFJ, obrazovým etalonům** v jazykově-komunikačním prostoru několika srovnávaných jazyků a jejich analýze je věnována naše stať.

Východiska při formulaci cílů

Srovnávací frazeologie je jako semiotický a sémantický fenomén formována komparativními frazeologickými jednotkami (KFJ), jejichž diferencovaná lingvistická analýza již byla prováděna v četných pracích, a to na materiálu typologicky blízké příbuzných i typologicky vzdálených jazyků. Jmenovali bychom v této souvislosti alespoň práce N. F. Alefirenka [Н. Ф. Алефиренко], F. Čermáka, Ž. Finka, J. Hronka, A. V. Kunina [А. В. Кунин], L. A. Lebeděvové [Л. А. Лебедева], J. Machače, A. G. Nazarjana [А. Г. Назарян], V. M. Mokienka [В. М. Мокиенко], V. M. Ogolceva [В. М. Огольцев], I. Vaňkové, H. Waltra a dalších.

V našem článku předkládáme pohled na srovnávací studium jednoho ze systémových znaků srovnávací frazeologie – kognitivního pojetí – s využitím materiálu blízké i vzdáleně příbuzných jazyků. Výsledkem zmíněného studia jsou možnosti dekódování jazykových i kulturních informací, které jsou v KFJ akumulovány.

Přesto KFJ, které tvoří otevřený a dynamický systém jazykových jednotek [Лебедева 1999: 3], nebyly dosud soustavnému výzkumu podrobeny, zvláště na základě srovnávacího studia. Dosud jediným pokusem o srovnávací popis frazeologického systému na materiálu slovanských i germánských jazyků se stala monografie K. I. Mizina «Компаративна фразеологія» [Мизин 2007].

Systémotvornou kvintesenci komparativní frazeologie tvoří bezpochyby srovnání, které určuje stěžejní konstrukční východiska KFJ, což je 1) antropocentrismus a 2) axiologické pojetí. Srovnání lze tudíž považovat za imanentní výlučně v rámci lidské společnosti a jen ono může být producentem i příjemcem výsledků srovnání, které musejí mít antropocentrickou povahu. Antropocentrismus srovnání určuje jeho axiologické pojetí, poněvadž antropocentrická kategorie nemůže být hodnotící, ale naopak je svou podstatou antropocentrická, podrobněji v A. V. Prichod'ko [Приходько 2004: 24]. Proto je srovnání též často považováno za východisko operací axiologického typu poznání, kterými je definován jako funkční základ tvorby hodnotových konceptů a hodnotících úsudků [Чекулай 2006: 127]. **Koncepty považujeme za základ srovnávací frazeologie.** Uvedené zásady srovnávací frazeologie jsou budovány na pozadí jejich systémových znaků – univerzality a kognitivnosti. A to z několika příčin:

1) Srovnání, jako jedna z operací myšlenkových pochodů člověka, má univerzální povahu. Univerzalita srovnání určuje dostatečně široký stupeň reprezentativnosti KFJ v různých jazycích. Nicméně v našem případě není kladen důraz ani tak na kvantitativně frekvenční povahu univerzálnosti těchto KFJ, jako spíše na jejich stránku kvalitativně hodnotící, poněvadž v analyzovaném materiálu KFJ z různých jazyků vyčleňujeme srovnání jako dílčí operaci v procesu lidského myšlení a KFJ považujeme za univerzálie. Univerzálie poznání pak vymezují dostatečně široký stupeň reprezentativnosti KFJ v různých jazycích. Nicméně my zdůrazňujeme nikoli frekvenčně-kvantitativní rozměr univerzálnosti systému ustálených výrazů, ale spíše kvalitativně-hodnotící, a proto jsme v korpusch KFJ vyčlenili (1) univerzální, (2) frekventované, (3) specifické a (4) jedinečné jednotky, čímž jsme do značné míry podpořili univerzální povahu srovnávací frazeologie ve smyslu kvantifikace sémantických parametrů KFJ.

2) Srovnání má kognitivní povahu, poněvadž je transcendentním nástrojem lidského poznávání objektivního světa. Kognitivní funkce je jedna z nejdůležitějších v procesu srovnání [Лебедева 1999: 11; М'ясянкіна 2002: 8; Korostenski 2009: 24]. Existují dokonce názory, že samotný proces myšlení se odvíjí jako srovnání, srov. podrobnější analýzu U. A. Žarkovové [Жаркова 2004: 11–12]. Proto považujeme srovnání za jeden z důležitých činitelů, který ovlivňuje vědomí a tím i lidské myšlení a psychiku nejen jednotlivých mluvčích, ale i národa jako celku. Přijetí uvedeného schématu dovoluje formulovat teze o srovnání nejen jako způsobu poznání světa, ale také jako metodě uchování takto získaných poznatků v kultuře (B. A. Маслова).

V rámci KFJ je sledována symbióza jazyka a kultury, která je klíčová pro objasnění zvláštností světového názoru a pohledu na svět, zejména v podmínkách etnokultur. Relevantnost rysů myšlenkových schémat, jejichž analýza tvoří předmět výzkumu četných odvětví lidského poznání, svědčí ve prospěch aktuálnosti zmíněného výzkumu. Tato aktuálnost postuluje i cíl předkládané stati – stanovení jazykových i kulturních poznatků na pozadí srovnávacího studia jednoho ze systémových znaků komparativní frazeologie kognitivity – s přihlédnutím k materiálu blíže i vzdáleně příbuzných jazyků.

Pojem „kognitivnost“ bývá často v komparativní frazeologii, zejména v zahraniční, deklarován jako její systémový příznak. I když se domníváme, že jej lze odvodit od termínu kognitivní, jeho původním motivačním východiskem je termín „kognice“, užitý v práci Je. S. Kubrjakovové [Кубрякова 2001: 8]. Z uvedeného vyplývá, že „kognitivní – je poznávací“, nicméně se jedná o *poznávání každodenní, bezprostřední*, takové, jež se naplňuje každodenní, běžnou zkušenost člověka při jeho poznání okolního světa. Ke kognitivitě přistupujeme v souladu se St. Rejdem, M. Schwarzem (i dalšími): není to pouhá absorpce znalostí, ale také jejich využití, včetně různých modifikací a modelování poznatků a práce s informacemi. V podstatně obdobné názory na antropocentrické sebepoznávací

funkce byly prezentovány v americké lingvistice a psycholingvistice od počátku v pracích G. Lakoffa, M. Johnsona a E. Roschové již od počátku 80. let [Lakoff – Johnson 1980, Rosch 1988].

V české kognitivní lingvistice, jejíž systematický rozvoj klademe zhruba do poloviny 90. let, se od počátku prosazoval spíše vliv polské etnolingvistiky a kulturní lingvistiky. V něm byl od počátku akcentován pojem jazykového obrazu světa, který překonává užší zaměření americké kognitivní lingvistiky na reflexe významu v jazyce a jejich bezprostředně související kulturně-psychologické základy. I když polský a potažmo český pohled na kognitivní přístup k jazyku i nadále pracují s americkými pojmy kategorizace, prototypu a konceptuálních metafor, přesto se v nich klade větší důraz na těsnější sepětí s charakteristickými konstantami evropského kulturního kontextu, jakými bezpochyby jsou společné hodnoty křesťanského vývoje a dalších společných diskurzů v areálu samotné kultury a dalších různých vědních disciplínách [Vaňková 2007: 47].

V našem příspěvku vycházíme z pojetí, že za zdroj poznání je považována informace obrazů-etalonů, přičemž informativní náboj se kumuluje především v jejich KFJ [Мізін 2007: 40]. Poznávací funkce je apriori imanentní vzhledem k obrazům-etalonům a za hlavní metodu pokládáme srovnání, hledání etalonu [Дубинин, Гусякова 1985: 24]. Funkce etalonu, orientace subjektu na určité vzory, stereotypy, to je onen sjednocující princip, který syntetizuje procesy percepce, poznání i jazykový obraz světa [Арутюнова 1987: 9].

Studium kognitivního aspektu formování KFJ potvrzuje tezi, že čím nižší je stupeň abstraktního myšlení, tím je vyšší pravděpodobnost „zařazení“ objektů okolního světa do univerzálních kategorií: jednoduché monosémické KFJ často reprezentují křížení jazykových (vlastních KFJ) a nejazykových (perceptivních) univerzálií. Výsledky tohoto křížení jsou univerzální (frekventivní) ustálená spojení, jejichž samotná existence svědčí o univerzálnosti sémantického základu světa.

Srovnávací analýza některých KFJ

I když máme společný zdroj vzniku KFJ (bible, díla umělecké literatury apod.) a neuvažujeme dokonce o vývojových paralelách v různých jazykových kulturách na základě izomorfizmu vnějšího světa, charakter kognitivního zpracování (kognice) slov toho či onoho jazyka může přinášet určité etnokulturní „korekce“ do sémantiky zmíněných univerzálních jednotek. Uvedme příklad: za univerzální pro KFJ (např. angl. *as white as snow* /dosl.: bílý jako sníh/ – „bílý jako sníh, bělosněžný“; něm. *weiss wie Schnee* /dosl.: bílý jako sníh/ – „bílý jako sníh“; čj. *bílý jako [padlý] sníh* – 1. „o něčem /oblek, látky, nábytek, sůl atp./ oslepujícíně bílém, velmi čistém“, 2. „o absolutně bílých vlasech, hlavě; ukr. *білий як сніг* – 1. „o světlovlasém člověku“, 2 „o šedivém člověku“; rus. *белый как снег* – 1. „o něčem /oblek, látky, nábytek, soli atp./ oslepujícíně bílém, velmi čistém“,

2. ‚o velmi bílých klubkách dýmu, páry, mlhy atp.‘, 3. ‚o bělolící dívce s bílou pokožkou‘, 4. ‚o velmi bledém /strachu, rozčilením, od nervového šoku/ člověku, 5. ‚o něčích absolutně šedých vlasech‘ [Кунин 1984: 819; Мізін 2005: 161; Юрченко, Івченко 1993: 140; Мокиєнко 2003: 396–397]) je považována sémantika bílé barvy, která má, jak známo, svůj původ již v bibli. Koncept ‚bílá barva‘ vytváří konceptuální pozadí KFJ všech analyzovaných jazyků (konceptuální pozadí – to je jeden či více konceptů, které jsou aktualizovány při „selekcí“ řady hyper nebo hypokonceptů v procesu frazeologizace toho či onoho ustáleného srovnání; jméno tohoto konceptu [konceptů] je zpravidla totožné se jménem obrazu-etalonu, i když je časté i zřetelné sémantické křížení konceptuálního pozadí se základem srovnání). Přestože v angličtině a němčině uvedený koncept indukují sémantiku bílé barvy předmětů, v ukrajinštině vyjadřuje pouze sémantiku bílé barvy lidských vlasů (světlé a šedé vlasy), ale v ruštině konceptuální pozadí srovnání *bílý jako sníh* kromě konceptu ‚bílá barva‘ vytváří koncepty ‚sněhobílý‘, ‚čistý‘, ‚dým‘, ‚pára‘, ‚mlha‘, ‚krasavice‘, ‚strach‘ a další. Je příznačné, že český frazeologický systém sdružuje konceptualizační prvky typické jak pro areál západoevropský, tak částečně i pro východoevropský. ‚hlava bílá jako sníh‘ [Mokienko – Wurm 2002: 38], sněhobílé šaty („белое платье - как снег“), nicméně ruská varianta, v níž jsou i klubka dýmu sněhobílá, zde nenalezneme (v češtině je pouze spojení ‚bílý dým‘). „Etalonizace“ obrazu KFJ jednoznačně kooperuje s konceptualizací. Je zřejmé, že etalonizace neprobíhá bez konceptualizace, stejně jako i konceptualizace nemůže probíhat bez etalonizace, a proto nelze popírat tvrzení, že existuje určitá vnitřní autonomnost tvorby univerzálních konceptů v rámci komparativní frazeologie stejně jako univerzálního frazeologického systému.

Nicméně i univerzální koncepty mají obligatorní etnokulturní valorativní součást [Приходько 2008: 55]. Ta je rovněž bezprostřední příčinou etnokulturních posunů v sémantice univerzálních KFJ, jež mohou vznikat v procesu jejich fungování a současně „iniciovat“ posun obrazů-etalonů v různých jazycích, např.: 1) (1) *oční bulva* → (angl. *guard (watch) smb., smth. like the apple of one's eye* (dosl.: chránit, jako něčí *oční bulvu*) – „chránit jako oko v hlavě“ → něm. *etwas wie den eigenen Augapfel hüten* (dosl.: „chránit jako *vlastní jablko oka*“) → čj. *opatrovat (chránit, chovat, střezit, hlídat) koho, co jako oko v hlavě* → ukr. *берегти як зінцію ока* – „pozorně, šetrně ochraňovat“ → rus. *беречь (хранить, оберегать, стеречь) кого, что как зеницу глаза* – „O výjimečně pečlivém, starostlivém, soustředěném uchovávaní, ochraně někoho, něčeho“ [Квеселевич 2000: 238; Мізін 2005: 21; Юрченко, Івченко 1993: 60; Мокиєнко 2003: 139]) или (2) *ладони на цепотку* (angl. *to know smb., smth. like the palm of one's hand* (dosl.: znát někoho, něco jako dlaň něčí ruky) – „znát někoho, něco jako svých pět prstů“ → čj. *znát co jako svou dlaň* → něm. *jemanden kennen wie den kleinen Finger* (dosl. „znát někoho jako svůj malíček / prostředníček“) – „znát

někoho velmi dobře“ → укр. *знати як свої п'ять пальців* – „velmi dobře znát“ → rus. *знать как свои пять пальцев* – „1. O čemkoli velmi dobrém, spolehlivém, s velmi podrobnými znalostmi čehokoli. 2. O skutečné, všestranné a úplně znalosti předností a nedostatků kteréhokoli člověka“ [Кунин 1984: 430; Küpper 1995: 236; Юрченко, Івченко 1993: 125; Мокиєнко 2003: 305]).

Vzájemné *dynamické vztahy v kognitivním prostoru* jazyka se staly bezpochyby jedním z podnětů pro studium uvedených „odchylek“ v konceptualizaci světa různých národů. V souvislosti s tím je nutné zmínit dvě hypotézy, které jsou určující pro preference při pochopení okolního prostředí v procesech nominalizace různých jazykových společenstev: hypero-hyponymickou a objektivě-akcionální [Мизин 2008: 168–172]. Tyto dvě hypotézy nám umožnily odhalit nové (kognitivní a etnopsychologické) faktory etnokulturních vlivů na konceptualizaci objektivní skutečnosti jedním či druhým jazykovým společenstvem. Nicméně tím, jak se stupňuje obtížnost asociací, které jsou součástí (polysimilativních) srovnání, stoupá i úroveň imanence lingvistických specifik a etnokulturní kvalifikace ve vztahu k nim.

Abychom dokázali odhalit příčiny polarizace významů (enantosémie) české KFJ *drží slovo jako čert půst* „nedrží“ [Mokienko – Wurm 2002: 81] a ukrajinské KFJ *дбає як за ковбасу в нім* – „nedbá, je lhostejný“ [Юрченко, Івченко 1993: 72], musíme remotivovat vnitřní formu tohoto srovnání, tj. dekodovat sémiotickou informaci, která je v ní koncentrována. Z tohoto důvodu musí mluvčí získat presupoziční a implikativní nadhled. Frazeotvorným se v tomto případě stal kognitivní scénář, indukující stereotyp o čertech jako o bytostech, které vždy tvořily morální protipól křesťanské zbožnosti, a o Ukrajincích jako o lidech zbožných, kteří nekompromisně dodržovali půst - a tudíž v době půstu nikdy nejedli salám.

V relační, popř. operační pojmové kategorii tvoří srovnání základ schématu organizace takových struktur znalostí, jakými jsou koncepty [Демірова 2003]. Z uvedeného důvodu kognitivní aspekt výzkumu KFJ spočívá nejen v odhalení gnoseologických základů pojmenování objektivního světa mluvčím, ale vytváří rovněž srovnání jako východisko obecného procesu poznání objektivní skutečnosti lidmi, což lze odhalit ve srovnávací analýze univerzálních a idioetnických konceptů, na jejichž utváření a reprezentaci se KFJ podílejí.

V našem článku vycházíme z definice konceptu jako vícerozměrového mentálního útvaru (С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, А. Н. Приходько, Е. А. Селиванова, Г. Г. Слышкин atd.), jemuž jsou přisuzovány kvalitativně různorodé pojmové, perceptivní a obrazné složky spolu s hodnotovými (С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, Н. А. Красавский, А. Н. Приходько atd.). Za integrální bázi dvojice *koncept – KFJ* je nutné pokládat perceptivní a obraznou složku, která koncentruje s využitím univerzálních či idioetnických obrazů informaci extralingvistické povahy.

Koncepty disponují „tvůrčí energií“ ustálených spojení; tou kognitivní a lingvokreativní energií, jež selektivně „emituje“ na obraz-etalon té či jiné KFJ symbiotický amalgám všech konceptů, které se podílejí na její frazeologizaci.

Jako důsledek takové selekce se objevuje jeden (někdy i více, v závislosti na polysémii nebo homonymii ustáleného spojení) koncept, který tvoří konceptuální pozadí KFJ, např. ukrajinská KFJ *голий як мати на світ народила* – „1) velmi chudý; 2) úplně nahý“ [Юрченко, Івченко 1993: 92] se objevila jako důsledek vzájemného symbiotického působení hyper- a hypokonceptů ‚chudoba‘, ‚nahota‘, ‚matka‘, ‚svět‘, ačkoli konceptuální pozadí analyzované KFJ tvoří pouze dva koncepty – ‚chudoba‘, ‚nahota‘. Pokud ovšem analyzujeme stejný významový okruh i v češtině, dospějeme sice ke stejným výsledkům analyzovaného konceptuálního pozadí, ovšem s odlišným vzájemným působením kombinací hyper- a hypokonceptů, v nichž nejsou zastoupeny dílčí koncepty ‚matka‘ a ‚svět‘. V jazykových reflexích českých KFJ tohoto typu se výsledná konceptuální symbióza opírá o biblické a tělesné představy, srov: *nahý jako Adam, v rouše Adamově „úplně nahý“, odřít (svléci, obrat) koho do naha „udělat z někoho chudáka“, (má se) jako nahý v trní „cítit se velmi špatně“, tváří se jako nahý v kopřivách „být velmi nešťastný, utrápený“, má holé ruce „chudý, nemá další prostředky“, má jen holý zadek „je velmi chudý“* [Mokienko – Wurm 2002: 21, 26, 307, 444, 619].

Konceptuální pozadí ruské KFJ (*белый*) *как молоко* – „1. O bílém plátně, květu atd. 2. O husté, bílé mlze, která se válí. 3. o matně bílé pokožce kohokoli [Мокиенко 2003: 254] vytváří tři koncepty – ‚bílá barva‘, ‚mlha‘ a ‚lidská pokožka‘, ale v průběhu frazeologizace docházelo k vzájemnému působení, kromě uváděných konceptů, i takových, jako je ‚jídlo‘, ‚nápoj‘, ‚stolování‘, ‚zdraví‘, ‚životní síly‘, ‚životní zkušenosti‘, ‚matka‘; a dalších, které mají vztah k hyperkonceptu ‚mléko‘, či se s ním dokonce kříží.

K etnokulturnímu naplnění konceptů napomáhají obrazy-etalony KFJ, u nichž dochází při procesu výpůjček z jedné sféry lingvokultury do druhé ke vzniku etnokulturního smyslu.

Nicméně cizorodé obrazy-etalony se velmi snadno začleňují do konceptuálního systému určitého jazykového společenství a tím podporují neobvyklou komunikativní odezvu.

Tento zajímavý kulturní fenomén lze snadno analyzovat na příkladu německého ustáleného spojení *arbeiten wie ein Galeerensklave* (dosl.: pracovat jako galejník) – «работать как раб» [Мізін 2005: 65], které použil V. V. Putin (v té době ve funkci prezidenta ruského státu) na každoroční konferenci v Moskvě (14 února 2008): «Все эти 8 лет я нахал как раб на галерах с утра до ночи» [Путин 2008].

Tento ustálený výraz se rychle rozšířil mezi uživateli ruštiny. Klademe si otázku, proč došlo k tak rychlému rozšíření aktualizovaného srovnání z německého do ruského jazykového prostředí a s jakým záměrem V. V. Putin použil

právě tuto KFJ, která není v současné němčině příliš rozšířená. Souvisí to s intencí mluvčího? Podle našeho názoru jsou v tomto konkrétním případě příčiny užití analyzované KFJ následující: 1) jazyková interference nebo transference (jen obtížně lze v tomto případě stanovit dominantní prioritu), které nepochybně souvisejí s obdobím kariéry V. V. Putina v Německu; 2) izomorfismus kognitivních struktur v rámci evropského jazykového prostoru. První hodnotíme jako kognitivně-etnokulturní a druhou jako kognitivně-pragmatickou.

Jak je všeobecně známo, etnokulturní povědomí může aktivizovat rezistentní nebo antirezistentní jazykové mechanismy kognice v případě výpůjček „cizích“ konceptů. Nicméně: pokud se jedná o srovnání, nesmíme zapomínat na to, že „potřeba srovnávat vzniká za podmínek absence či obtížného vyjádření zvláštností zobrazovaného předmětu obyčejným výčtem jeho příznaků“ [Самарская 2006: 13]. Jazykový proces lze v uvedeném případě prezentovat jako postupný proces: nejdříve probíhá volba subjektu, který je nutno chápat jako něco nového, poté probíhá výběr objektu srovnání, který chápeme jako něco nového, poté dojde k výběru objektu srovnání, který musí být dostatečně znám všem mluvčím jazykového kolektivu. V našem konkrétním případě vystupuje jako subjekt srovnání V. V. Putin, objektem je pak „otrok na galerách“. V. V. Putin tak dosáhl nové charakteristiky díky objektu srovnání. Charakteristika „otroka“ by nebyla tak nová bez přívlastku „galejní“. Jde tudíž o to, že první užití KFJ *пахать как раб на галерах* počítalo s řečovou aktualizací univerzálního konceptu ‚otrocká práce‘. Intence mluvčího spočívala ve stanovení hyperbolického obrazu ve vztahu k vlastnímu přínosu pro rozvoj Ruska. Zde je bezpochyby vhodné užít KFJ bez ohledu na snížení stylistické hodnoty výpovědi.

Jedním ze způsobů utváření expresivity výpovědi je substituce. Proto v průběhu aktualizace konceptu ‚otrocká práce‘ sice došlo k propojení asociací KFJ *пахать как раб*, ale potřeba více ovlivnit recipienta zároveň napomohla ke kontaminaci substituce vlivem německého obrazu-etalonu ‚Galeerensklave‘ (otrok na galéře). Co se týče druhého důvodu, lze tvrdit, že z pohledu ruského jazykového vědomí došlo k neúplně výpůjčce německé KFJ, poněvadž byl převzat pouze obraz-etalon. Velmi důležitá je v procesu výpůjčky též „ochota“ cílového jazyka převzít za svůj také frazeologický obraz. Kognice vytváří hranice procesu výpůjčky. Kontakty mezi jazyky umožňují přechod zejména těch jednotek, které mají obraz průhledný (motivačně živý), neboť prvky neprůhledné z hlediska „cizího“ jazykového vědomí nejsou zpravidla vůbec přebírány [Földes 2005: 329–330].

Z uvedeného důvodu pak nenastaly problémy s aktualizací obrazu-etalonu ‚Galeerensklave‘ v ruské lingvokultuře, k čemuž také nepochybně napomohla příslušnost KFJ do skupiny frazeologizmů s jasným zobrazením obecně lidských zkušeností [Левин-Штайнманн 2004: 61]. To znamená, že jejich obrazy-etalony

jsou v mnohých kulturně-lingvistických areálech bez větších obtíží spojovány mluvčími s analogickými významy.

Jak je zřejmé, izomorfnost kognitivních struktur evropského jazykového prostoru napomohla bezproblémové adaptaci a aktualizaci německé KFJ *arbeiten wie ein Galeerensklave* v ruském jazykovém vědomí. Samotný fakt, že jej použil V. V. Putin, napomohl jeho okamžitému rozšíření do ruského jazykového prostoru (např. Jurij Bělousov – prezident FK Moskva – řekl o svých fotbalových hráčích, že «*пахали как рабы на галерах*» [Карташов 2008]; srovnání použil také jeden z hrdinů seriálu „Vojáci“). Proto lze v brzké době očekávat uvedení této KFJ do frazeologických slovníků ruského jazyka.

Závěrem lze říci, že srovnání bezprostředně ovlivňuje utváření vědomí a myšlení jak jednotlivých mluvčích, tak i ostatních příslušníků celého národa. Srovnávací studium jednoho ze systémových markerů komparativní frazeologie – kognitivizmu – na materiálu blízce i vzdáleně příbuzných jazyků demonstrovalo některé možnosti dekódování těch znalostí z jazyka a kultury, které jsou koncentrovány v KFJ.

Ke kognitivní „saturaci“ konceptů napomáhají obrazy-etalony KFJ, které nabývají funkčního etnokulturního významu. Pokud se přejímané cizí obrazy-etalony poměrně lehce začleňují do konceptuálního systému toho či onoho jazykového prostoru, dokáží zde často vytvářet neotřelé komunikativní ohlasy.

Literatura:

- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: *Česká frazeologie*. Praha, 1985.
- FÖLDES, CS.: Kulturgeschichte, Kulturwissenschaft und Phraseologie: deutsch-ungarische Beziehungen. In *Deutsche Wortforschung als Kulturgeschichte*. Wien, 2005.
- KOROSTENSKI, J.: *Jazykové reflexe některých aspektů konceptu ‚kontejneru-národy‘ v ruštině /s přihlédnutím k češtině/*. Habilitační práce FF UP Olomouc, 2009.
- KÜPPER, H.: *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*. Stuttgart, 1995.
- Obraz světa v jazyce II. *Sborník příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XIX. Ročníku meziuniverzitní konference Univerzita Karlova – Uniwersytet Warszawski*. Praha, 2007.
- VAŇKOVÁ, I. et al.: *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha, 2005.
- VAŇKOVÁ, I.: *Nádoba plná řeči (člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha, 2007.
- MOKIENKO, V. – WURM, A.: *Česko-ruský frazeologický slovník*. Olomouc, 2002.
- STĚPANOVA, L.: *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc, 2007.

- АРУТЮНОВА, Н. Д.: Аномалии и язык: (К проблеме “языковой” картины мира) // *ВЯ*. 1987. № 3.
- ДЕМИРОВА, М.: Сравнение как способ презентации специфики русской и болгарской картин (моделей) мира // *Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков*. Шумен, 2003. Вып. 2.
- ДУБИНИН, И. И. – ГУСЛЯКОВА, Л. Г.: *Динамика обыденного сознания*. Минск, 1985.
- ЖАРКОВА, У. А.: *Синтаксис сравнения. Логико-лингвистический подход*. КД. Пермь, 2004.
- КАРТАШОВ, А.: «Пахали как рабы на галерах» // zeta.ru/sport/rfc
- КВЕСЕЛЕВИЧ, Д. И.: *Русско-английский фразеологический словарь*. М., 2000.
- КУБРЯКОВА, Е. С.: О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» // *Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2001. Вып. 1.
- КУНИН, А. В.: *Англо-русский фразеологический словарь*. М., 1984.
- ЛЕБЕДЕВА, Л. А.: *Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии*. АКД. Краснодар, 1999.
- ЛЕВИН-ШТАЙНМАНН, А.: Лингвоспецифический компонент при оформлении концептов фразеологизмами // *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*. М., 2004.
- МІЗІН, К. І.: *Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння)*. Вінниця, 2005.
- МІЗІН, К. І.: *Компаративна фразеологія*. Кременчук, 2007.
- МИЗИН, К. И.: Этнокультурное влияние на языковую концептуализацию мира: верификация двух гипотез // *Фразеология и когнитивистика*. Белгород, 2008. Т. 1. Идиоматика и познание.
- МОКИЕНКО, В. М.: *Словарь сравнений русского языка*. СПб., 2003.
- М’ЯСНЯНКИНА, Л. І.: *Порівняння в ідіотилі М. О. Шолохова: функціонально-семантичний і прагматичний аспекти*. АКД. Харків, 2002.
- ПРИХОДЬКО, А. И.: *Семантика и прагматика оценки в современном английском языке*. Запорожье, 2004.
- ПРИХОДЬКО, А. М.: *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики*. Запоріжжя, 2008.
- ПУТИН, В.: «Все эти 8 лет я пахал как раб на галерах ...» // nnt.ru/news
- САМАРСКАЯ, Т. Б.: *Семантическая характеристика сравнения как конструктивного элемента текста (на материале языка поэмы «Песнь о Гайавате»)*. АКД. Краснодар, 2006.

- ЧЕКУЛАЙ, И. В.: *Функционально-деятельностный подход к изучению принципов оценочной категоризации в современном английском языке.* Белгород, 2006.
- ЮРЧЕНКО, О. С. – ІВЧЕНКО, А. О.: *Словник стійких народних порівнянь.* Харків, 1993.